

KS. ANDRZEJ KOWALCZYK

ARGUMENTY ZA I PRZECIWIW PIERWSZEŃSTWU EWANGELII MARKA

Tradycja Kościoła starożytnego jest zgodna co do autorów i z małymi wyjątkami co do kolejności i miejsca powstania poszczególnych Ewangelii synoptycznych. Jeśli chodzi o powstanie Ewangelii Marka, znajdujemy dwie opinie: starszą, według której Marek był drugim ewangelistą i spisał nauczanie Piotra, oraz późniejszą, św. Augustyna, opartą na analizie treści Ewangelii, według której Marek skrócił Ewangelię Mateusza. Pierwszymi, którzy zakwestionowali starożytną tradycję o powstaniu Ewangelii był F. Büsching i H. Owen. Büsching około połowy siedemnastego wieku proponuje przestawienie Łk na pierwsze miejsce a Owen (rok 1764) przestawienie Mk na ostatnie miejsce. Ich tezy nie zdołały jednak zainteresować egzegetów i poszły w zapomnienie. Natomiast dużym echem w bibliistyce nowożytnej odbiła się hipoteza G. E. Lessinga (rok 1776), który postulował pochodzenie wszystkich Ewangelii synoptycznych od zagubionej, a wspomnianej przez św. Hieronima „Ewangelii Nazarejczyków” w języku aramejskim. G. Ch. Storr¹ (rok 1779) uznał teorię Lessinga za niewystarczającą; wielkich braków w Mk nie można wyjaśnić według niego tłumaczeniem z oryginału; twierdził on, że pierwszą Ewangelią musiała być Ewangelia najkrótsza, czyli Marka, gdyż należy przyjąć, że Ewangelisci raczej dodawali coś do swoich źródeł niż coś z nich usuwali. Jego hipoteza znalazła bardzo wielu zwolenników i stała się punktem wyjścia dla teorii dwóch źródeł. W bibliistyce współczesnej znajduje ona wielu zwolenników, nawet wśród tych, którzy nie zgadzają się na istnienie źródła Q jak

¹ G. Ch. Storr, *Dissertatio hermeneutica de Parabolis Christi*, Tübingen 1779; tenże, *Über den Zwecken der evangelischen Geschichte und der Briefe Johannis*, 1786; tenże, *De fontibus Evangeliorum Matthaei et Lucae*, w: *Commentationes theologicae*, Tübingen 1794.

np.: J. Jeremias², S. Petrie³, G. Schille⁴, H. Th. Wrege⁵, M. D. Goulder⁶, A. Farrer⁷, A. W. Argyle⁸, H. Ph. West⁹, J. Drury¹⁰.

Zobaczmy, jakie argumenty wysuwane są za pierwszeństwem Mk, a także słabe strony tych argumentów.

1. Argumenty za pierwszeństwem Mk i kontrargumenty

1.1. Prawie cały materiał Mk znajduje się w Mt i duża jego część w Łk

Na 677 wierszy w Mk aż 470 znajduje się w dwóch pozostałych Ewangeliach synoptycznych, 159 jest wspólnych tylko z Mt, a 20 tylko z Łk. Z tego wynika, że w Mk tylko 28 wierszy nie powtarza się w innej Ewangelii. Wniosek: Mateusz i Łukasz rozbudowali Ewangelię Marka dodając do niej swoje własne teksty, teksty z innych źródeł, a być może z jakiegoś wspólnego źródła.

Kontrargument

Jak już wiemy, dwadzieścia osiem wierszy Markowych nie powtarza się w żadnej Ewangelii. Są to: Mk 4,26-29; 7,32-36 i 8,22-26. Według D. B. Peabody¹¹ brak w Mt i Łk tych wierszy jest jednym z trzech najsilniejszych argumentów przeciwko pierwszeństwu Mk.

² J. Jeremias, *Zur Hypothese einer schriftlichen Logienquelle Q*, ZNE, 29(1930), s. 147-149.

³ S. Petrie, «Q» is only what you make it, NT, 3(1959), s. 28-33.

⁴ G. Schille, *Bemerkungen zur Formgeschichte des Evangeliums. II Das Evangelium des Matthäus als Katechismus*, NTS, 4(1957-58), s. 101-114.

⁵ H. Th. Wrege, *Die Überlieferungsgeschichte der Bergpredigt* (WUNT 9), Tübingen 1968.

⁶ M. D. Goulder, *Midrash and Lection in Matthew*, London 1974; *Luke: A New Paradigm*, Sheffield 1989.

⁷ A. Farrer, *On Dispensing with Q*, w: *Studies in the Gospel, Fest. R. h. Lightfoot*, red. D. Nineham, Oxford 1955, s. 55-86.

⁸ A. W. Argyle, *Evidence for the View that St. Luke Used St. Matthew's Gospel*, JBL, 83(1964), s. 390n.

⁹ H. Ph. West, *A primitive Version of Luke in the Composition of Matthew*, NTS, 14(1967-68), s. 75n.

¹⁰ J. Drury, *Tradition and Design in Luke's Gospel*, Atlanta 1976.

¹¹ D. B. Peabody, *Response to Multi-Stage Hypothesis*, w: *The Interrelations of the Gospels*, red. D. L. Dungan, Leuven 1990, s. 217-230, szczególnie s.221.

Ph. Rolland¹² wylicza aż trzydzieści cztery fragmenty Markowe, których nie posiada Łukasz: 1) Opis Jana Chrzciciela (Mk 1,5-6), 2) Zabiegi krewnych Jezusa (Mk 3,20-21), 3) Przypowieść o nasieniu, które samo wzrasta (Mk 4,26-29), 4) Zakończenie nauczania w przypowieściach (Mk 4,33-34), 5) Śmierć św. Jana Chrzciciela (Mk 6,17-29), 6) Jezus chodzi po wodzie (Mk 6,45-52), 7) Uzdrawienia w Genezaret (Mk 6,53-56), 8) Kontrowersja o temat tradycji faryzejskiej (Mk 7,1-13), 9) Nauczanie o prawdziwej nieczystości (Mk 7,14-23), 10) Uzdrawienie córki kobiety kananejskiej (Mk 7,24-30), 11) Uzdrawienie głuchoniemego (Mk 7,31-37), 12) Drugie rozmnożenie chleba (Mk 8,1-10), 13) Prośba o znak (Mk 8,11-13), 14) Ostrzeżenie o kwasie faryzeuszów (Mk 8,14-21), 15) Uzdrawienie ślepego w Betsaidzie (Mk 8,22-26), 16) Nagana udzielona Piotrowi (Mk 8,32-33), 17) Pytanie na temat Eliasza (Mk 9,11-13), 18) Członki ciała powodem grzechu (Mk 9,43-48), 19) Pytanie na temat rozvodu (Mk 10,1-12), 20) Prośba synów Zebedeusza (Mk 10,35-40), 21) Jezus przeklina drzewo figowe (Mk 11,12-14.20-25), 22) Działalność fałszywych proroków (Mk 13,22-23), 23) Gromadzenie wybranych (Mk 13,27), 24) Nieznajomość dnia (Mk 13,32), 25) Namaszczenie w Betanii (Mk 14,3-9), 26) Zapowiedź rozproszenia się uczniów (Mk 14,27-28), 27) Zakończenie modlitwy w Getsemani (Mk 14,39-42), 28) Ucieczka nagiego młodzieńca (Mk 14,51-52), 29) Nocne posiedzenie Sanhedrynu (Mk 14,55), 30) Zeznania fałszywych świadków (Mk 14,56-60), 31) Znieważenie Jezusa Króla (Mk 15,16-20), 32) Wszydzanie przez przechodzących obok krzyża (Mk 15,29-30), 33) Żarty na temat wołania Eliasza (Mk 15,34-36), 34) Milczenie niewiast (Mk 16,8).

Na szczególną uwagę zasługuje problem pominięcia przez Łukasza całego dużego fragmentu znajdującego się w Mk 6,45-8,26. Pominięcie to jest uważane jako bardzo poważny zarzut przeciwko pierwszeństwu Marka.

Jeżeli Mateusz i Łukasz znali Mk, powstaje problem, dlaczego nie posiadają całego materiału tej Ewangelii?

Dawniejsi zwolennicy pierwszeństwa Marka starali się wytłumaczyć ten problem istnieniem przed kanoniczną Ewangelią Marka jakiejś krótszej edycji tej Ewangelii (Ur-Markus). Mt i Łk nie posiadają pewnych tekstów Markowych, bo ich po prostu w Ur-Markus nie było. Zwolennikami istnienia takiej krótszej Ewangelii Marka byli: K. A. Credner¹³ i począt-

¹² Ph. Rolland, *Les premiers Évangiles. Un nouveau regard sur le problème synoptique*, Paris 1984, s. 50-51.

¹³ K. A. Credner, *Einleitung in das N.T.*, 1863.

kowo H. G. Holtzmann¹⁴. J. Weiss¹⁵ przyjmował istnienie nawet kilku źródeł Mk: (a) zbioru opowiadań Piotrowych, (b) zbioru polemik z przeciwnikami, (c) zbioru krótkich sentencji, (d) perykop wziętych z Logiów, (e) dodatków przejętych z tradycji. W. Bussmann¹⁶ uważał, że dla wyjaśnienia tego problemu, jak również innych różnic między synoptykami, należy przyjąć istnienie oprócz źródła Q jeszcze innych źródeł pisanych, z których najstarszy nazwany przez niego dokumentem historycznym G, poprzedzał wszystkie Ewangelie synoptyczne i był dla nich wszystkich źródłem. Zawierał on opowiadanie o męce i zmartwychwstaniu oraz niektóre opowiadania o życiu publicznym Jezusa.

Obecnie hipoteza Ur-Markus nie ma już zwolenników, a brak u Mt i Łk pewnych fragmentów Markowych uważa się jako wynik świadomych zabiegów redakcyjnych. Ewangelisci nie korzystali ze swoich źródeł niewolniczo; pewne teksty usuwali, względnie zmieniali, inne dodawali. Tego rodzaju działania synoptyków nazywane są „dobrem własnym” lub „wkładem własnym”. Uważa się np., że logion „To szabat został ustanowiony dla człowieka, a nie człowiek dla szabatu” (Mk 2,27) został usunięty przez Mateusza i Łukasza, ponieważ był zbyt liberalny; logion o soleniu ogniem (Mk 9,49) został usunięty przez Łukasza, ponieważ był niezrozumiały (Mt nie ma ani tego logionu, ani perykopy, do której ten logion należy)¹⁷. Spór o tradycję (Mk 7,1-23) został usunięty przez Łukasza, ponieważ był zbyt mocno związany z tradycją żydowską; oszczerstwa uczonych w Piśmie (Mk 3,20-21 i 8,32-33) - ponieważ były zbyt obraźliwe w stosunku do Chrystusa¹⁸. Opowiadanie o uzdrowieniu głuchoniemego (Mk 7,31-37) Mateusz zastąpił podsumowaniem cudotwórczej działalności Jezusa (Mt 15,29-31), a opowiadanie o uzdrowieniu niewidomego w Betsaidzie (Mk 8,22-26) - opowiadaniem o uzdrowieniu dwóch niewidomych (Mt 9,27-31)¹⁹.

Jeżeli jednak Łukasz usuwa ze swojego źródła, jakim był Mk, pewne teksty, to znaczy, że zasada jakoby ewangelisci wyłącznie dodawali teksty

¹⁴ G. H. Holtzmann, *Die Synoptischen Evangelien: ihr Ursprung und geschichtlicher Charakter*, 1863.

¹⁵ J. Weiss, *Das älteste Evangelium: ein Beitrag zum Verständnis des Marcusevangeliums und der ältesten evangelischen Ueberlieferung*, 1903.

¹⁶ W. Bussmann, *Synoptische Studien: I. Zur Geschichtsquelle (1925), II. Zur Redenquelle (1929), III. Zu den Sonderquellen (1931)*.

¹⁷ Por. K. Romaniuk, *Co to jest źródło Q?*, Warszawa 1983, s. 8.

¹⁸ Por. E. Osty, *L'Évangile selon saint Luc (Bibie de Jérusalem)*, Paris 1953, s. 11-14.

¹⁹ Por. K. Romaniuk, dz. cyt., s. 8.

do swoich źródeł jest błędna, a w konsekwencji błędne jest założenie, że Mk musi być pierwszy, ponieważ jest najkrótszy.

1.2. Ogólne rozplanowanie Ewangelii synoptycznych

Mt i Łk mają zupełnie różne Ewangelie dziecięstwa, której nie ma Mk, natomiast od opisu działalności Jana Chrzciciela, którą Mk posiada, wszystkie trzy Ewangelie synoptyczne zbudowane są bardzo podobnie. Według X. Léon-Dufour'a²⁰ trzej synoptycy przedstawiają fakty w czterech etapach: 1) Przygotowanie do działalności, 2) Działalność w Galilei, 3) Podróż do Jerozolimy, 4) Męka i Zmartwychwstanie. Podkreśla się, że w opisie wydarzeń wielkanocnych Mt i Łk są zgodne ze sobą aż do Mk 16,8 czyli do tekstu, który według niektórych egzegetów kończył Ewangelię w redakcji Markowej²¹.

Kontrargument

Ogólne rozplanowanie Ewangelii synoptycznych nie musi wskazywać na pierwszeństwo Mk, każda z tych Ewangelii może być w tym aspekcie pierwszą. Problem w tym wypadku sprowadza się głównie do braku Ewangelii dziecięstwa w Mk oraz całkowicie różnej treści Ewangelii dziecięstwa w Mt i Łk. Farmer²², który Ewangelię Marka przesuwca na ostatnie miejsce, opuszczenie przez Marka opowiadania o dziecięstwie Jezusa tłumaczy tym, że we wcześniejszych Ewangeliach były one niezgodne ze sobą, oraz tym, że Marek chciał przystosować swoją Ewangelię do schematu mów apostołów zamieszczonych przez Łukasza w Dz (por. Dz 1,22). Jednak ta opinia nie wydaje nam się słuszną. Marek opuszcza Ewangelię dziecięstwa ze względu na koncepcję swojego dzieła, a mianowicie, że jest to świadectwo apostołów o Jezusie, jakiego poznali, a jednocześnie, że jest to „dobra nowina” Jezusa²³. Ewangelia dziecięstwa nie mieściła się w takiej koncepcji.

Całkowicie różna treść Ewangelii dziecięstwa w Mt i Łk nie musi wynikać z tego, że Łukasz nie znał Mt, ale z pewnych założeń redakcyjnych. Należy zwrócić uwagę, że celem Ewangelii dziecięstwa w Mt jest

²⁰ X. Léon-Dufour, *Les Évangiles Synoptiques*, w: *Introduction a la Bible II*, Tournai 1959, s. 262.

²¹ Por. J. Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne*, w: *Wstęp do Nowego Testamentu*, Poznań-Warszawa 1969, s. 144.

²² W. R. Farmer, *The Synoptic Problem*, New York 1964, s. 236.

²³ Por. A. Kowalczyk, *Próba wyjaśnienia różnic w kompozycji Mt - Mk*, „Studia Theologiae Varsoviensia”, 31(1993) z. 1, s. 77-116.

wykazanie, że już w dzieciństwie spełniały się na Jezusie prorocтва ST: każda z pięciu perykop tej sekcji wiąże się z jakimś prorocstwem. Łukasz w swojej Ewangelii nie kładzie nacisku na spełnienie się prorocत्व ST w takim stopniu jak Mateusz. Druga sprawa: Mateusz czyni główną postacią Ewangelii dziecięctwa Józefa. Łukasz na pierwsze miejsce wysuwa Maryję. Poza tym Łukasz opowiadanie o wydarzeniach mesjańskich rozpoczyna od zwiastowania narodzin Jana Chrzciciela. Ewangelia dziecięctwa w Łk posiada strukturę logiczną: opowiadanie o Jezusie jest paralelne do opowiadania o Janie Chrzcicielu. Cechuje ją idea uniwersalizmu zbawienia, które Jezus przynosi. Wydaje się, że po prostu w takiej strukturze nie było już miejsca na teksty z Mateuszowej Ewangelii dziecięctwa.

1.3. Kolejność perykop

W niektórych fragmentach Ewangelii synoptycznych perykopy następują po sobie w tej samej kolejności we wszystkich trzech Ewangeliah. Np. we fragmencie Mt 9,1-17 perykopy umieszczone są w kolejności zgodnej z Mk 2,1-22 oraz Łk 5,17-39. Ponownie tą samą kolejność perykop u trzech synoptyków odnajdujemy we fragmencie Mt 16,13-17,23; Mk 8,27-9,32; Łk 9,18-46 oraz w Mt 19,13-28; Mk 10,13-29; Łk 18,15-29; a także w Mt 22,41-23,12; Mk 12,35-40; Łk 20,41-47; Mt 24,1-22; Mk 13,1-20; Łk 21,5-24. Kilka niewielkich tego rodzaju fragmentów znajdujemy też w opowiadaniu o męce Jezusa.

Jednym z pierwszych, którzy w czasach nowożytnych zainteresowali się kolejnością perykop w Ewangeliah synoptycznych był Lachmann (rok 1835)²⁴. Doszedł on do wniosku, że różnice kolejności perykop między Mk a pozostałymi synoptykami są niewielkie, oraz że Mk wpłynął na kolejność perykop w Mt i Łk. Kilkadziesiąt lat później Burkitt²⁵ stwierdził, że jeśli kolejność perykop wszystkich trzech ewangelistów nie jest zgodna, to przynajmniej jeden z ewangelistów zgadza się z Markiem. Nigdy Mt i Łk nie są zgodni ze sobą w kolejności perykop przeciwko Mk. Zwolennicy pierwszeństwa Mk uznali ten fakt jako mocny argument na korzyść swojej hipotezy²⁶.

²⁴ C. Lachmann, *De Ordine Narrationum in Evangeliiis Synopticis*, w: *Studien und Kirchen* 1835, s. 570nn.

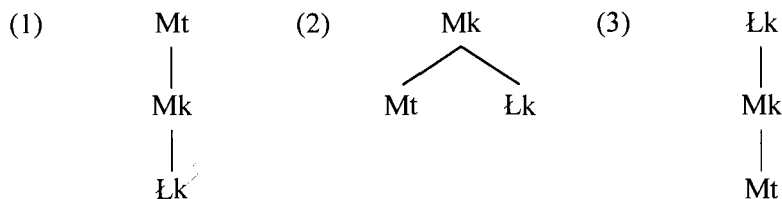
²⁵ F. C. Burkitt, *The Gospel History and Its Transmission*, s. 36n.

²⁶ Np. F. Neirynck, *The Two-Sources Hypothesis*, w: *Interrelations of the Gospels*, ed. D. L. Dungan, Leuven 1990, s. 19-22.

Kontrargument

Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na to, że w dużej części Mk, bo od 1,21 do 6,13 kolejność perykop jest inna niż w Mt.

Argument na podstawie kolejności perykop poddał krytyce Butler nazywając go „uczniowskim błędem”²⁷. Według niego częściową zgodność w kolejności perykop w tradycji potrójnej można wyjaśnić na trzy różne sposoby; Mk nie musi być pierwszy, jest on po prostu ogniwem pośrednim między Mt a Łk. Schematycznie można tę zależność przedstawić następująco:

Trzecie rozwiązanie Butler wyklucza, tak więc pozostają dwa pierwsze, oba mają tę samą szansę prawdopodobieństwa.

1.4. Język i styl w Mk

Argumentem na rzecz pierwszeństwa Mk jest według wielu biblistów prosty język tej Ewangelii. Marek zdania łączy zazwyczaj spójnikiem „kai”, a więc w sposób najprostszy. Często używa „praesens historicum”. W Łk „praesens historicum” nie występuje prawie wcale. Mateusz w tekstach paralelnych z Markiem często zamiast „praesens historicum” ma czas przeszły. Streeter²⁸ podkreśla, że Mk używa słów obraźliwych, które inni ewangeliści pomijają, pisze stylem niestarannym, zachowuje słówka aramejskie. Według Streetera między Mk a pozostałymi Ewangeliąmi synoptycznymi jest taka różnica jak między słowem mówionym a pisanym.

²⁷ B. C. Butler, *The Originality of St. Matthew. A Critique of The Two-Document Hypothesis*, Cambridge 1951, s. 62-70.

²⁸ B. H. Streeter, *The Four Gospels*, 1924, s. 163.

Kontrargument

Przeciwnicy pierwszeństwa Mk, np. Butler²⁹, gorszy styl Marka wyjaśniają jego zależnością od ustnego nauczania Piotra. Nie zawsze jednak Marek ma w stosunku do Mt gorszy styl. W niektórych wypadkach Marek poprawia Mt. Poprawienie stylu Mateuszowego przez Marka widzimy wyraźnie np. w logionie Mt 10,39/Mk 8,35/Łk 17,33.

Mt 10,39	Mk 8,35
ho heu <u>o</u> n	hos gar ean the <u>ę</u>
t <u>e</u> n psuch <u>e</u> n autou	t <u>e</u> n psuch <u>e</u> n autou
	s <u>o</u> sai
apolesei aut <u>e</u> n,	apolesei aut <u>e</u> n,
kai ho apolesas t <u>e</u> n psuchen autou heneken emou	hos d'an apolesei t <u>e</u> n psuchen autou heneken emou
	kai tou euaggeliou
heuresi aut <u>e</u> n.	s <u>o</u> sei aut <u>e</u> n.

Użyte przez Mateusza w imiesłowie słówko „heurisko” – „znajduję” Marek zastępuje sformułowaniem „ean theę... sosai” – „chciałby... zbawić”, co niewątpliwie lepiej wyraża zawartą w logionie myśl. Tej samej zamiany słówek Marek dokonuje w zakończeniu wiersza. Warto zwrócić uwagę, że Łukasz w miejsce „heurisko” używa dwóch słówek: najpierw „dzeteo” – „szukam, staram się”, a następnie „dzogoneo” – „ratuję życie”.

Przeciwno pierwszeństwu Mk świadczy używana niekiedy przez niego terminologia, jest ona bowiem charakterystyczna dla późniejszego etapu tradycji synoptycznej. Butler³⁰ analizując Mk 1,14-15 i tekst paralelny Mt 4,17 podkreśla, że słownictwo Mateusza jest w tym przypadku archaiczne w stosunku do Mk. Wyrażenie „to euaggelion” (Mk 1,15) w sensie absolutnym weszło w użycie prawdopodobnie po Wniebowstąpieniu Chrystusa. Wyrażenie „Ewangelia Boża” (Mk 1,14) spotykamy w 1 P 4,17 i sześć razy u Pawła i jest ono z pewnością późniejsze niż wyrażenie Mateuszowe „Ewangelia Królestwa” (Mt 4,23). Wzmianka o „wypełnieniu się czasu” (Mk 1,15), której nie ma Mt, przypomina podobną wzmiankę

²⁹ B. C. Butler, dz. cyt., s. 68-69.

³⁰ Tamże, s. 123-124.

w Ga 4,4; Ef 1,9; J 7,8; mamy ją także w Łk 21,24; Dz 9,23. Także wyrażenie „wierzyć w Ewangelię” (Mk 1,15) pasuje raczej do środowiska życiowego Kościoła przepowiadającego Ewangelię niż do środowiska Jezusa. Mateusz np. mówi o wierze w Jezusa (por. 18,6; 27,42).

Burney³¹ zwraca uwagę na pewne logia w Mt i Łk mające formę paralelizmów antytetycznych, które u Mk zatraciły ten paralelizm ze względu na dołączony materiał. Większość biblistów przyjmujących teorię dwóch źródeł uważa, że Q jest starsze i bardziej oryginalne od Mk³². Wynika to z porównania obu tekstów. Dla wytłumaczenia występowania w Mt tekstów o charakterze bardziej archaicznym niż w Mk Parker³³ wprowadza dodatkowe (obok Q) źródło K wspólne dla Mt i Mk.

Archaiczność w stosunku do Mk tekstów Q, czyli tekstów wspólnych Mt i Łk, których nie ma w Mk, podważa tezę o oryginalności języka Marka i pierwszeństwie tej Ewangelii.

1.5. Porównanie treści niektórych perykop

Według zwolenników pierwszeństwa Mk w Ewangelii tej znajdują się fragmenty, których treść świadczy, że Ewangelia Marka jest pierwszą, gdyż fragmenty paralelne w pozostałych Ewangeliach synoptycznych są bardziej rozwinięte i teologicznie głębsze. Jako przykład podaje się wyznanie wiary przez Piotra na drodze do Cezarei Filipowej. W Mk 8,29 Piotr mówi: „Ty jesteś Mesjaszem”. Natomiast w Mt 16,16 wyznanie Piotra brzmi: „Ty jesteś Mesjasz, Syn Boga żywego”. Jeżeli Marek znał Mt, to rzeczywiście może dziwić skrócenie formuły Mateuszowej, ale wydaje się, że Marek miał powód, aby tę formułę skrócić. Można z niej bowiem wywnioskować, że Piotr i apostołowie rozumieli w pełni, kim Jezus jest, co nie było prawdą. Marek, kładący mocny nacisk na sekret mesjański Jezusa, stara się poprzez skrócenie formuły uniknąć takiego nieporozumie-

³¹ F.C. Burney, *The Poetry of our Lord. An Examination of the Formal Elements of Hebrew Poetry in the Discourses of Jesus Christ*, Oxford 1925, s. 8.

³² Np. F. C. Grant, *The Growth of the Gospels*, New York 1933, s. 129-131; J. Lambrecht, *Marcus interpretator. Stij en boodschap in Mc. 3,20-4,34*, Bruges-Utrecht 1969, s. 17; *Redaction et theology in Mk.IV*, w: *L'Évangile selon Mark*, red. M. Sabbe, s. 269-307; *Q Influence on Mark 8,34-9,1*, w: *Loggia. Le Paroles de Jésus - The Sayings of Jesus*, red. J. Delobel, Leuven 1982, s. 277-304; *John and Jesus in Mark 1.1-15. Markan redaction of Q?*, NTS, 38(1992), s. 337-356; S. Schulz, *Die Stunde der Botschaft. Einführung in die Theologie der vier Evangelisten*, Hamburg 1967, s. 363.

³³ K. Parker, *The Gospel before Mark*, Chicago 1953.

nia. Dodajmy, że Łukasz też nie zamieszcza formuły Mateuszowej, w Łk 9,20 wyznanie Piotra brzmi: „Za Mesjasza Bożego”.

Kontrargument

Mamy też w Ewangeliach przykład odwrotny. Odpowiedź Jezusa mniej rozwiniętą u Mt niż u Mk podaje Rolland³⁴. Znajduje się on w perykopie o uzdrowieniu córki kobiety kananejkiej (Mt 15,21-28 / Mk 7,24-30). W Mt Jezus na prośbę kobiety odpowiada: „Niedobrze jest zabrać chleb dzieciom, a rzucić psom”. W Mk odpowiedź ta brzmi: „Pozwól wpierw nasycić się dzieciom, bo niedobrze jest zabrać chleb dzieciom, a rzucić psom”. Wariant Mateuszowy jest według Rollanda bliższy środowisku palestyńskiemu, odzwierciedla najstarszą tradycję. Wariant Markowy wyraża tendencje uniwersalistyczne w Kościele charakterystyczne dla okresu późniejszego. Jest mało prawdopodobne, aby Mateusz usunął słówko „wpierw”, gdyby ono rzeczywiście było w jego źródle.

Również z porównania w Mt i Mk treści odpowiedzi Jezusa danej Piotrowi na pytanie: „Oto my opuściliśmy wszystko i poszliśmy za Tobą, cóż więc otrzymamy?” (Mt 19,27) można wnioskować, że tekst Mt jest starszy. W Mt Jezus odpowiada: „I każdy, kto dla mego imienia opuści dom...”. W Mk 10,30 Jezus mówi o opuszczeniu domu itd. „z powodu Mnie i z powodu Ewangelii”. Tekst Mateuszowy dobrze oddaje semicki sposób myślenia, z kolei słowo „Ewangelia” jest charakterystyczne dla Mk i jest szczególnie często używane przez św. Pawła³⁵.

Interesujący przykład „ulepszenia” tekstu Mateuszowego przez Marek w celu jego poprawnej interpretacji znajdujemy w opisie procesu przed Sanhedrynem. Fałszywi świadkowie zeznają według Mateusza, że Jezus powiedział: „Mogę zburzyć przybytek Boży i w ciągu trzech dni go odbudować” (Mt 26,61). Zeznanie to u Mk ma następującą formę: „Ja zburzę ten przybytek uczyniony ludzką ręką i w ciągu trzech dni zbuduję inny, nie ręką ludzką uczyniony” (Mk 14,58). Niewątpliwie wariant Mateuszowy jest bardziej oryginalny. Marek obawiając się, że czytelnik może źle zrozumieć intencje Chrystusa, zdanie to przeredaguje³⁶.

³⁴ Ph. Rolland, *Les premiers Évangiles. Un nouveau regard sur le problème synoptique*, Paris 1984, s. 81.

³⁵ Por. tamże, s. 82.

³⁶ Por. tamże, s. 84.

2. Dodatkowe argumenty przeciwko pierwszeństwu Mk

Według Dungan³⁷ są dwa główne zarzuty przeciwko pierwszeństwu Mk: (1) pewne charakterystyczne cechy redakcyjne Marka nie występują ani w Mt ani w Łk; (2) charakterystyczne cechy języka Mateuszowego i Łukaszeowego występują w tekstach paralelnych w Mk.

Według Fraya³⁸ przeciwko pierwszeństwu Mk świadczy statystyka inwersji znajdujących się we wszystkich trzech Ewangeliach synoptycznych. W podanej przez niego statystyce między Mt i Mk znajduje się 384 przypadki inwersji, między Mk i Łk znajduje się 348 przypadków inwersji, a między Łk a Mt 590 przypadków inwersji. Jeżeli do inwersji Mt-Mk dodamy inwersje Mk-Łk otrzymamy: $384 + 348 = 732$. Następnie, jeżeli od tej liczby odejmiemy inwersje Mt-Łk otrzymamy: $732 - 590 = 142$. Z tego wynika, że Mt i Łk razem mają 142 wspólne inwersje przeciwko Mk, czyli na każdego z nich przypada 71 inwersji wspólnych przeciwko Mk. W związku z tym według zasady statystycznej odnośnie przemian Mk nie może być uważany za pośrednika między Mt i Łk.

Zakończenie

Widzimy, że na każdy argument na pierwszeństwo Mk oparty na danych literackich można znaleźć równie silny kontrargument. W sumie więc argumenty na pierwszeństwo Mk nie są przekonujące. Teoria wysuwająca Mk na pierwsze miejsce bez pomocniczego źródła Q, a także ze źródłem Q, w istocie zbudowana jest nie na danych literackich, lecz na założeniu, że pierwszą musi być Ewangelia najkrótsza. Jeżeli jednak przyjmiemy, że każdy ewangelista miał własną koncepcję dzieła, które pisał, miał własne tematy, które chciał rozwinąć i nieco własny obraz Jezusa, to założenie, że pierwsza Ewangelia musiała być najkrótsza, jest nie do przyjęcia. Ewangelisci nie czuli się zobowiązani włączać do swojego dzieła całego źródła. Najlepszym dowodem na to jest fakt, że kilka krótkich perykop Marka nie powtarza się w Mt, np.: o wypędzeniu demona z opętanego w synagodze w Kafarnaum (Mk 1,23-28), o napływie ludzi do Jezusa i stosunku krewnych do Jezusa (Mk 3,20-21), przypowieść o ziarnie rosnącym własną siłą (Mk 4,26-29), perykopa o uzdrowieniu

³⁷ D. L. Dungan, *Response to Two-Source Hypothesis*, w: *The Interrelations of the Gospels*, ed. Dungan, Leuven 1990, s. 203-204.

³⁸ L. Fray, *Analyse ordinale des évangiles synoptiques*, Genève 1972, s. 201-202.

głuchoniemego (Mk 7, 32-36), o uzdrowieniu ślepego w Betsaidzie (Mk 8,22-26).

Natomiast przeciwko pierwszeństwu Mk mamy dosyć przekonujące argumenty literackie. Jeżeli Mk jest pierwszy, dlaczego w Mt i Lk nie powtarzają się charakterystyczne dla Mk cechy stylu i języka? Dlaczego w Mk spotykamy cechy charakterystyczne dla Mt i Lk? Nie bez znaczenia są też w tym wypadku dane analizy statystycznej inwersji w Ewangeliach synoptycznych.

Summary

The scholars who accept priority of Mk base generally on five arguments: (1) near whole the material of Mk is found in Matt; (2) the composition of the synoptic gospels is very similar; (3) in some fragments of the synoptic gospels the order of the pericopes is the same, and where it is different, one of the synoptics accords with Mk; (4) the language and style in Mk is simple one; (5) the content of some pericopes. However against these arguments there are other arguments. Ad 1) Twenty-eight of Markan verses do not found in others synoptics. Ad 2) Similar composition of the synoptic gospels from the account of the baptism of Jesus not must point at the priority of Mk. It is probable that Mark removed two first chapters of the Matthean gospel because of account of the birth of Jesus did not fit to his conception of the gospel as the apostles' testimony about Jesus. Ad 3) The order of the pericopes in the synoptic gospels can be explained in three ways. Ad 4) There are fragments in Mk where Mark evidently corrected the Matthean text. Ad 5) There are in Mk some fragments more developed than in Matt, for example: Mk 7,24-30.

Against the priority of Mk shows the fact that some redactional characteristics of Mk did not found in Matt neither in Lk but the characteristics of the language of Matt and Lk are found in Mk.